

CULTURA · JOC DE MIRALLS

L'enigma Buñuel

Les converses entre Max Aub, Luis Buñuel i els seus amics que havien de ser la base per a 'Buñuel, novel·la', l'obra que Aub no va poder acabar mai

Max Aub i Luis Buñuel, puntals d'una generació proscrita.

Xavier Montanyà

22.05.2022 - 21:30

Actualització: 23.05.2022 - 18:07

VilaWeb necessita el vostre suport

Aquest diari existeix perquè més de vint mil lectors han decidit que poden i volen pagar cinc euros al mes perquè tots rebeu tota la informació amb accés obert. Però no n'hi ha prou. En necessitem més. Tu ho vols i pots?

Fes-te'n subscriptor aquí.

El 23 d'agost de 1969 Max Aub aterrava a l'aeroport de Barcelona després de trenta anys d'exili. “He vingut, però no he tornat”, digué a la premsa. L'excusa que tenia per a venir era recollir materials per a escriure un llibre sobre el seu amic Luis Buñuel, que ell volia titular *Buñuel, novel·la*. No el va acabar mai, tot i que hi va treballar fins que es va morir, l'any 1972, a Ciutat de Mèxic. Volia que fos la novel·la de la seva generació. Per contra, d'aquell viatge va néixer, amb perplexitat, ràbia i dolor, *La gallina ciega*, un valuós testament literari, polític i moral. Potser és aquesta, l'obra de la seva generació.

COLECCIÓN LUIS BUÑUEL
CINE Y VANGUARDIAS

MAX AUB / BUÑUEL
TODAS LAS CONVERSACIONES
I. EL HOMBRE

Edición de Jordi Xifra

Això ho escrivia fa uns mesos **ací** amb motiu de l'acurada reedició de *La gallina ciega* feta per l'editorial Renacimiento. Però, què va passar amb tota la feina prèvia feta per

Max Aub per al projecte de novel·la sobre Luis Buñuel? Durant quatre anys, del 1969 al 1972, l'escriptor va tenir llargues converses amb el seu amic cineasta, i amb infinitat de gent del seu entorn, o dels seus entorns, atès que les vides de tots dos intel·lectuals van confluïr moltes vegades. A l'estat espanyol, durant la República, a París, durant la guerra del 1936-1939 i a l'exili mexicà.

Butlletí de VilaWeb

Rebeu les notícies de VilaWeb cada matí al vostre correu

La combinació de les idees, opinions i vivències de tots dos personatges, amb els records i impressions de molts més de la seva generació, hauria estat una gran obra. Parlen tots. De Rafael Alberti i Alejo Carpentier, a Salvador Dalí i Louis Aragon, passant per Ricardo Muñoz Suay i Federico García Lorca. O Fernando Rey i Pere Portabella. Són com materials en brut, les cintes de rodatge d'una obra que no es va arribar a editar mai per la mort de l'autor. Tot i que volia escriure una obra literària, Max Aub va arribar a dir que se n'imaginava l'estructura i la forma com el muntatge d'una pel·lícula.

Viridiana, l'últim sopar.

On són els materials de la novel·la de tota una generació?

Gràcies a la feina acurada i meticulosa del catedràtic de comunicació audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra Jordi Xifra, també director del Centro Buñuel Calanda (CBC), tenim accés a explorar gairebé tot allò que Aub va recopilar durant aquells anys. Xifra es va submergir en els arxius de l'escriptor per revisar els centenars de converses, entrevistes, notes, interrogants, reflexions, apunts... I, tot seguint la idea d'Aub, ha editat en forma de llibre els materials, com si fos un documentari. Aquella feina monumental d'història oral que va deixar incompleta l'escriptor va ser editada en dos volums fa un parell d'anys per Jordi Xifra a *Max Aub/Buñuel. Todas las conversaciones*, publicat per Prensas de la Universidad de Zaragoza. Xifra, entre més qüestions, també ha estudiat la faceta d'escriptor del cineasta i ha tingut cura del llibre *Luis Buñuel. Obra literaria reunida*, publicat fa poc per Cátedra.

El llibre *Aub/Buñuel* s'estructura a partir d'una conversa molt llarga entre tots dos protagonistes, en què es van inserint, en talls, fragments escollits dels centenars d'hores d'entrevistes que Max Aub va mantenir amb personatges que l'havien conegut, un mosaic ben representatiu d'aquella generació. A més d'explorar Buñuel –l'home i l'artista–, l'obra ens introdueix en aspectes ideològics del protagonista i de la seva generació: la religió, el sexe, la família, les idees estètiques i polítiques, la violència, les seves filies i fòbies.

Max Aub i Luis Buñuel aborden, amb complicitat sincera, els afers que els preocupen. I, a la vegada, Aub pretén d'indagar en aquells aspectes més enigmàtics del seu amic. Com ara la seva militància o no en el Partit Comunista. La col·laboració amb Salvador Dalí. Les missions d'espionatge a París durant la guerra. L'amor per les armes, malgrat el pànic per la violència. Les seves profundes arrels religioses, malgrat la seva constant revolta contra la parafernàlia catòlica i les jerarquies. El sexe, l'amor i la relació amb la seva dona, Jeanne, la família, el pare, l'anarquisme i el comunisme, els insectes, la música, la psicoanàlisi, etc. Tot plegat sense oblidar, lògicament, la part més important: la gestació conceptual i pràctica de totes les seves pel·lícules, i la seva evolució intel·lectual i espiritual.

El llibre és apassionant, té ritme i interès de principi a fi i permet una lectura cronològica, temàtica o la que cada lector, empès per la curiositat, vulgui traçar. En aquest sentit, Xifra va fer una bona feina, tot i que, aquesta edició, tal com diu ell mateix, és un *work in progress*, atès que encara hi ha material a l'Arxiu Aub pendent de catalogació.

Seqüència de 'L'age d'or', de Buñuel i Dalí.

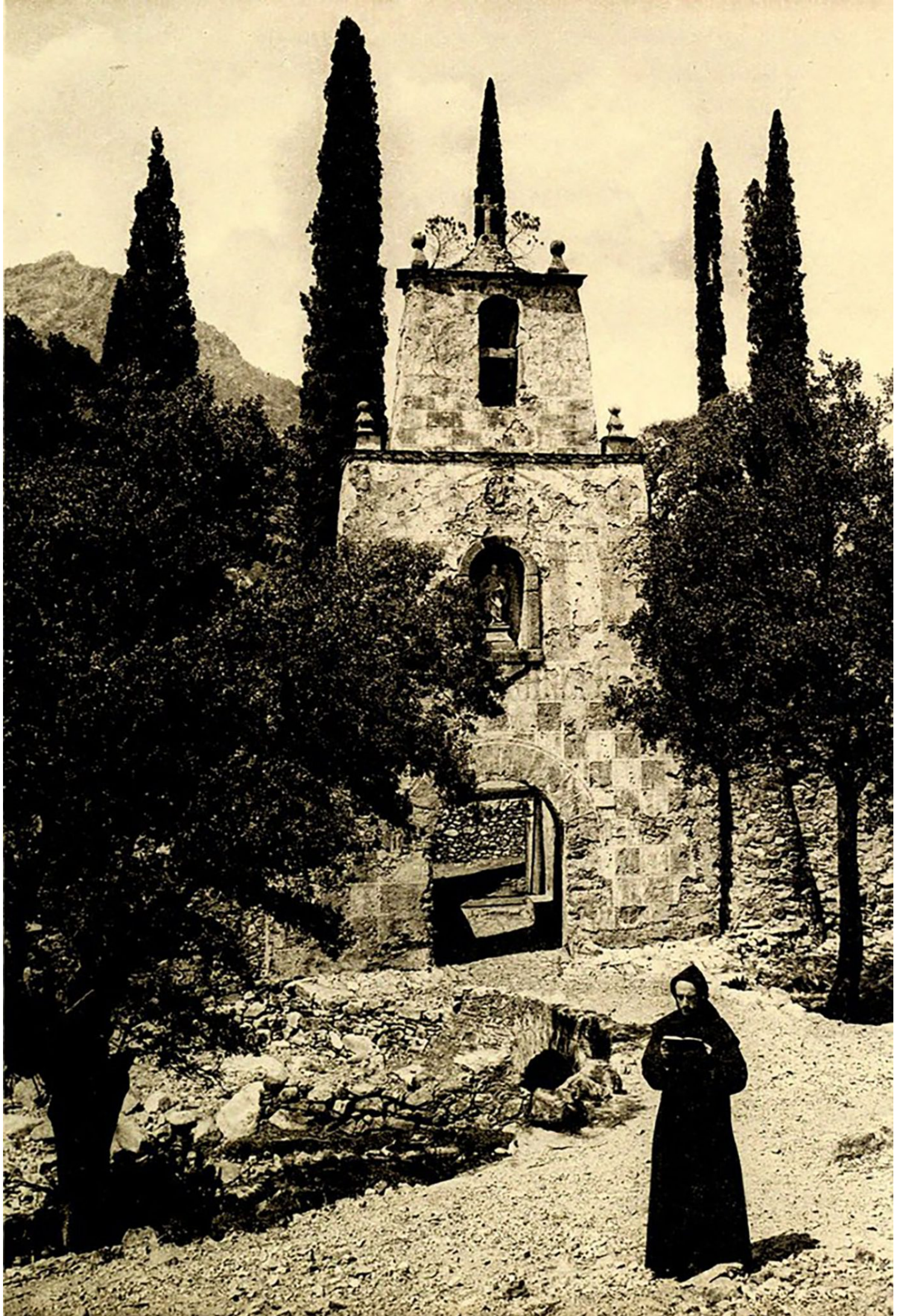
El fet que la feina restés inacabada també demostra la monumentalitat del projecte, o la immensitat i la profunditat del camp d'estudi. Potser Buñuel i tota aquella generació no caben en un llibre. O potser l'univers buñuelià és tan complex i ambigu que constitueix un intricat laberint entre la cosa real i la imaginària o el somni i la història. En el qual es pot perdre fins i tot Max Aub, una de les ments més lúcides d'aquella generació.

Parlant, Buñuel és molt hàbil i molt intel·ligent. A estones fa la sensació que inventa, ignora, silencia o menteix descaradament, cosa que és paradoxal perquè, alhora, totes les seves intervencions semblen d'una sinceritat rotunda, pròpies de les confidències a un amic íntim amb qui l'uneixen mil coses i, potser, una manera similar de veure el món i la cultura. És clar que en molts aspectes Buñuel és un enigma, potser ho era per a si mateix. O potser s'ho feia, no ho sabrem mai. També hem de tenir en compte que era un gran bromista.

La seva obra cinematogràfica és la d'un dels gegants del segle XX, en un moment en què passaven esdeveniments culturals i polítics decisius. No podem pretendre que l'home sigui transparent i fàcil de comprendre. A més, tal com remarca Jordi Xifra, ens endinsem en un moment en què els grans intel·lectuals desapareixien del panorama europeu i espanyol. I l'art i les idees, sobretot les d'un surrealista nat, no tenen mai una sola i senzilla interpretació. Com en un etern joc de miralls, avancen en el temps i són susceptibles de noves revelacions i significats. O, potser, tal com va escriure Jorge Guillén, "les tenebres acaben en tenebres que no s'acaben".

Una atracció fatal per l'estat espanyol

Les converses entre tots dos amics és un llibre immens que es desplega en moltes direccions. No solament pel nombre de pàgines, unes mil, sinó per la radiografia intel·lectual que fa de tota una generació. Buñuel ens havia parlat mitjançant seus films i amb *Mi último suspiro*, escrit en col·laboració amb el seu amic i íntim col·laborador Jean-Claude Carrière, amb qui van crear sis obres mestres del cinema: *Diari d'una cambrera*, *Belle de jour*, *La Via Làctia*, *El discret encant de la burgesia*, *El fantasma de la llibertat* i *Aquest obscur objecte del desig*.

Monestir de las Batuecas, prop de las Hurdes, que Buñuel va intentar comprar l'any 1936.

Ara, aquest nou llibre de converses ens permet de fer un pas més. És un relat coral. En la recopilació de Jordi Xifra, hi parla Buñuel, hi parla Aub i tot es contrasta amb els records i les opinions de tots els altres. L'intent de fer un retrat generacional sincer és molt interessant. Comento algunes qüestions, entre mil més, que particularment m'interessen.

Un bon dia de l'any 1971, Buñuel va confessar al seu amic Max Aub, en el prestigiós restaurant El Parador, de Mèxic D.F., que “tenia una atracció fatal per Espanya”. Ho va incloure com a cita d'encapçalament de *La gallina ciega*, un any abans de morir. Buñuel de petit havia begut de les fonts més reaccionàries de la tradició de l'Espanya negra. La que hi havia en tot l'estat espanyol: el jesuïtisme, el nacionalcatolicisme, la repressió sexual i intel·lectual, el costumisme rural, el masclisme, etc.

Tot això va modelar la seva psicologia per sempre. Però ben aviat es va formar un esperit crític contrari al que li havien ensenyat. Tres autors van ser definitius, segons que confessa ell. Federico García Lorca li va descobrir la poesia; els científics, com J.H. Fabre, la natura i els insectes; i, tota la resta, el Marquès de Sade, a qui va arribar gràcies als surrealistes francesos.

“Llegir Sade va ser una revolució total. És quan vaig començar a desconfiar de tota la cultura, del meu món cultural, de la meva educació, de tot.” Aquella revolució moral va coincidir amb la revolució moral del surrealisme. Per ell, Sade era un tipus extraordinari, i no especialment per la qüestió eròtica, que no li interessava gaire, segons que afirmava contra els tòpics. Sinó perquè tractava la cosa divina i la humana en tots i en tot. Aleshores va descobrir que l'havien enganyat fins i tot a la universitat, perquè *La divina comèdia* era “una gran porqueria”, així com *Els Lusíades*.

'La Hurdes, tierra sin pan.'

Política, religió i sexe

És especialment significativa la seva aparent sinceritat, si en Buñuel és possible, quan parla de política, religió i sexe. Sobre la religió, són molt interessants les llargues converses, reproduïdes al llibre, que va tenir amb un teòleg jesuïta, el pare Artela Lusaviaga, S.J. El capellà s'interessa molt per seves pel·lícules perquè, segons que diu, el fan reflexionar sobre el seu ofici, cosa que devia entusiasmar Buñuel, que es va indignar sempre quan algú el qualificava de blasfem. En aquesta i més qüestions sempre es va moure molt còmodament en l'ambigüitat.

“Com poden dir ara que Déu és amor?”, argumenta. El Déu que a ell li van fer conèixer de petit era un ésser venjatiu, terrible, injust. La conversa és molt il·lustrativa també dels raonaments eclesiàstics. Arran dels dubtes i les preguntes del cineasta, quan el religiós li diu amb certa ironia que els teòlegs són molt llestos, respon: “Sí, van trigar tres segles a dir que Galileu tenia raó.”

És remarcable, també, el fragment de la conversa sobre la figura de Simó l'estilita, el protagonista del film *Simó del desert*. Buñuel conegué el personatge per García Lorca i el va fascinar. Durant anys en llegí tots els llibres teològics i històrics. Fins al punt d'informar el jesuïta que les seves dejeccions no podien ser tan abundants com deien alguns estudiosos, atès que tan sols menjava enciam i olives. Però es veu que als experts els agradava el símil de la columna com un ciri encès per on regalima la cera.

Paris 1934

Buñuel amb la seva dona, Jeanne Rucar, a París.

Després d'algunes discussions amb el capellà, Buñuel diu que pel guió es va ajustar fidelment als texts religiosos. Que en realitat havia fet una mena de documentari, no un film de ficció. L'única part que s'havia inventat, segons que reconeix, és el dimoni, que era un dona i duia barba. No està malament. I algunes temptacions més pròpies del seu segle.

Nihilista o estalinista, o vés a saber...

Sobre política, no hi ha cap dubte que era d'esquerres, republicà i ateu. Però aquest també és un terreny per on circula lliurement. Hi ha moments que es confessa anarquista de jove i nega haver estat del Partit Comunista, tot i que els que el van conèixer ho qüestionen respectuosament. De fet, va abandonar el grup surrealista amb els seus amics comunistes del grupet de Louis Aragon.

Buñuel diu que és nihilista si tanca els ulls, però quan els obre veu que és impossible. Hi ha moments que diu que no s'ha pogut entendre mai amb els anarquistes i que no és demòcrata, que creu en les dictadures perquè li sembla que és l'única manera de poder governar, i se sent estalinista fins a la mort. *Boutade* o no, de fet, és un reflex ben fidel dels dubtes que van tenir els de la seva generació.

Diu que té remordiments perquè Stalin va fer afusellar l'agregat cultural rus a París l'any 1937. Per encàrrec del govern de la República espanyola, Buñuel s'hi havia entrevistat per a demanar-li perquè no arribaven al govern les pel·lícules de la guerra que filmava el càmera rus Karmen. El funcionari soviètic li va respondre que no li havia de donar cap explicació. Per contra, li va demanar, amb insolència, com és que ell no era al front. L'informe de Buñuel a l'ambaixada i al govern va ser contundent. Sembla que, poc després, al funcionari soviètic el van cridar a Moscou i el van afusellar. Segurament, hi devien influir més els processos de Moscou que no pas l'informe de Buñuel.

Hi ha algunes anècdotes que el defineixen molt bé. El juliol del 1936 va negociar la compra del Monestir de les Batuecas, a Salamanca, que havia descobert prop de les Hurdes. L'esclat de la guerra del 1936-1939 va impedir la transacció que, segons ell, ja estava tancada. És simptomàtic que, mentre molts volien cremar els convents, ell, l'ateu militant, en volia comprar un. Durant la guerra tenia carnet de la UGT i de Mundo

Obrero. Un dia, assabentat que el govern volia embargar-ne una edició, la va comprar tota sencera per impedir el segrest del diari.

Fotograma de 'Simón del desierto'.

Agent secret a París

En els anys que va ser a París, per intercessió de la seva germana Conchita, el seu pis de Madrid va ser ocupat per la família del cap de l'estat major de l'exèrcit republicà, el general Vicente Rojo, cosa que facilità la conservació de la seva biblioteca. Era ben protegida. Però va ser debades. Quan es va acabar la guerra, la mare de Buñuel s'hi va presentar per cremar tot allò que pogués ser emprat pels franquistes contra el seu fill. Val a dir que Conchita va ser empresonada i amenaçada d'afusellament a Saragossa durant la guerra.

Sobre les missions d'espionatge i contraespionatge, en té, o en vol tenir, pocs records. Diu que l'avorrien. Esmenta un cas conegut de desarticulació d'un grup terrorista franquista que posava bombes. I l'enviament de globus amb propaganda fins a la zona

feixista pel Pirineu Oriental. També diu que va organitzar la introducció clandestina en zona franquista d'una encíclica de Pius XI molt crítica amb els nazis, escrita en alemany: “Mit brennender Sorge.”

Però alguns dels seus coneguts sospiten que, com que li feia pànic la violència, va aconseguir aquesta feina a l'ambaixada republicana a París, on era molt ben relacionat, per no haver de participar activament en la guerra. Val a dir, com a dada per a la història, que l'ambaixador republicà a París, Luis Araquistain, l'any 1937 va pagar de la seva butxaca la sonorització de *Las Hurdes. Tierra sin pan*.

També explica que quan va arribar als EUA l'any 1938 li van demanar si era comunista: “No. Però tinc molts amics comunistes, i el Partit Comunista és l'únic que lluita de veritat per al poble espanyol. Ho jura? Ho juro.” En realitat, sembla que aquesta declaració va influir els anys quaranta quan treballava als EUA el Museu d'Art Modern de Nova York i els estudis de Hollywood. Hi ha constància que l'FBI el va espionar i que el macarthisme el vigilava de prop. Potser per això va perdre la feina i s'exilià a Mèxic. Tot i que també li agradava sostenir que la culpa de tot fou de Salvador Dalí, que a *La vida secreta* va dir que era un ateu.

Pere Portabella, irònic, qüestiona que fos comunista. Ricardo Muñoz Suay diu que és un misteri. El seu fill, Juan Luis, diu que és un afer molt difícil, però està clar que el seu pare creu en la justícia i en la lluita contra l'opressió. Salvador Dalí, que el coneixia prou bé, nega que fos comunista, com Alberti. Creu que un dia ho va dir i ho va haver de mantenir. “Com que Buñuel és de Calanda, i molt tossut, no canvia mai d'opinió. En aquest sentit, és un cas extraordinari”, declara Dalí a Max Aub.

MAX AUB

SEU VALÈNCIA

PDF

COMENTARIS

COMENTEU